

wydanie
polecane
przez
nauczycieli

TABLICE

fizyczne z astronomią

- przejrzysty układ
- niezastąpione na lekcji i w domu
- zgodne z potrzebami uczniów
i wymaganiami nauczycieli

GREG
WYDAWNICTWO EDUKACYJNE

Autor:
Alicja Nawrot

Redakcja merytoryczna:
Grzegorz Dzioba

Korekta:
Agnieszka Sabak
Patrycja Jabłońska

ISBN 978-83-7517-017-7

© Copyright by Wydawnictwo „GREG”
Kraków

31-979 Kraków, ul. Klasztorna 2B
tel. (12) 680-15-50
www.greg.pl

Księgarnia internetowa: www.greg.pl

Wszystkie prawa zastrzeżone.
Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana
lub przedrukowana bez pisemnej zgody Wydawnictwa „GREG”.
Dotyczy to także przenoszenia danych do systemów komputerowych,
wykonywania fotokopii i mikrofilmów.

Skład i łamanie: BROS

Opracowanie graficzne: BROS

Projekt okładki: Aleksandra Zimoch

Shutterstock:Awstok, Bildagentur Zoonar GmbH, diversepixel, Zimiri

SPIS TREŚCI

MIĘDZYNARODOWY UKŁAD JEDNOSTEK SI	7
Podstawowe i uzupełniające jednostki międzynarodowego układu jednostek SI	7
Definicje jednostek podstawowych i uzupełniających	7
MECHANIKA	8
Kinematyka	8
Ruch prostoliniowy	10
Dynamika	16
Składanie sił	18
Rozkładanie sił	18
Tarcie	18
Ruch okresowy	19
Twierdzenie Steinera	26
Zasady dynamiki dla ruchu obrotowego	26
Zasada niezależności działania momentów sił	26
Zasada zachowania momentu pędu dla bryły sztywnej	26
Pole grawitacyjne	26
Teoria względności	28
Prawo Pascala	30
Prawo Archimidesa	31
Gazy	31
Ciecze	33
ZJAWISKA CIEPLNE	34
Termodynamika	35
ELEKTROSTATYKA	36
Prąd zmienny	41
Pole magnetyczne	42
Elektromagnetyzm	42
Fale elektromagnetyczne	44
OPTYKA	46
Zwierciadła	46
Soczewki	48
Przyrządy optyczne	50
Dyfrakcja i interferencja	51
AKUSTYKA	52
Podział wrażeń słuchowych	52
MECHANIKA KWANTOWA	52
Cząstki elementarne (przykłady)	53

FIZYKA ATOMOWA	54
Budowa atomu (model Bohra)	54
Serie widmowe wodoru	55
Liczby kwantowe	56
FIZYKA JĄDROWA	56
Rozpady promieniotwórcze	56
ASTRONOMIA	57
Jednostki astronomiczne	57
Orientacja na niebie	57
Doba	59
Miesiąc	59
Pory roku	59
Fazy Księżyca	60
Budowa Słońca	60
Budowa Ziemi	61
Planety	61
Stadia rozwoju Wszechświata	61
Diagram Hertzsprunga-Russela	62
Podstawowe stałe fizyczne	63
Alfabet grecki	64

MIĘDZYNARODOWY UKŁAD JEDNOSTEK SI

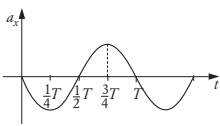
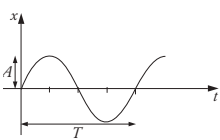
PODSTAWOWE I UZUPEŁNIAJĄCE JEDNOSTKI MIĘDZYNARODOWEGO UKŁADU JEDNOSTEK SI

Międzynarodowy układ jednostek SI zbudowany jest na bazie siedmiu niezależnych podstawowych jednostek i dwóch jednostek uzupełniających.

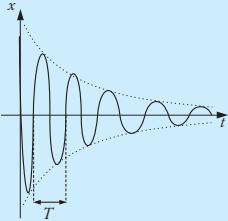
Wielkość	Nazwa jednostki	Oznaczenie
Jednostki podstawowe		
długość	metr	m
masa	kilogram	kg
czas	sekunda	s
natężenie prądu elektrycznego	amper	A
temperatura	kelwin	K
światłość	kandela	cd
ilość materii	mol	mol
Jednostki uzupełniające		
kąt płaski	radian	rad
kąt bryłowy	steradian	sr

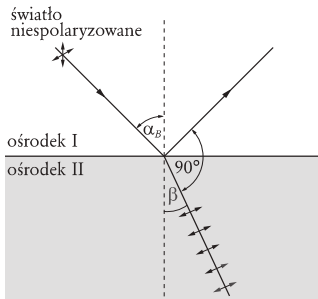
DEFINICJE JEDNOSTEK PODSTAWOWYCH I UZUPEŁNIAJĄCYCH

Nazwa	Definicje
metr (m)	jednostka długości, definiowana jako odległość przebyta przez światło w próżni w czasie $1/299\,792\,458$ sekundy wyrażona w jednostce m s^{-1}
kilogram (kg)	jednostka masy, definiowana jako ustalona wartość liczbową stałej Plancka h , wynosząca $6,626\,070\,15 \times 10^{-34}$ wyrażona w jednostce J s , która jest równa $\text{kg m}^2\text{s}^{-1}$
sekunda (s)	jednostka czasu, definiowana jako ustalona wartość liczbową częstotliwości cezowej $\Delta\nu_{\text{Cs}}$, czyli częstotliwości nadsubtelnego przejścia w atomach cezu 133 w niezaburzonym stanie podstawowym, wynosząca 9192631770 , wyrażona w jednostce Hz , która jest równa s^{-1}
amper (A)	jednostka prądu elektrycznego, definiowana jako ustalona wartość liczbową ładunku elementarnego e , wynosząca $1,602176634 \times 10^{-19}$, wyrażona w jednostce C , która jest równa A s , gdzie sekunda zdefiniowana jest przy użyciu $\Delta\nu_{\text{Cs}}$
kelwin (K)	jednostka temperatury termodynamicznej, definiowana jako ustalona wartość liczbową stałej Boltzmanna k , wynosząca $1,380\,649 \times 10^{-23}$, wyrażona w jednostce J K^{-1} , która jest równa $\text{kgm}^2\text{s}^{-2}\text{K}^{-1}$, gdzie kilogram, metr i sekunda zdefiniowane są przy użyciu h , ci $\Delta\nu_{\text{Cs}}$

Definicja	Rysunek	Wielkość	Wzór	Jednostka
wykreś zależności przyspieszenia od czasu $a(t)$		przyspieszenie (współrzędna x-owa)	$V_x(t) = a_x(t) = -A\omega^2 \sin(\omega t + \varphi_0)$ W przypadku, gdy w chwili rozpoczęcia obserwacji ciało znajdowało się w położeniu równowagi, $\varphi_0 = 0$	
		okres drgań T – czas, w którym ciało wykona jedno pełne drganie	$T = 2\pi\sqrt{\frac{m}{k}}$ m – masa ciała drgającego k – współczynnik sprężystości	s
		częstotliwość f – liczba drgań w jednostce czasu	$f = \frac{1}{T}$	1 Hz = $\frac{1}{s}$
		amplituda drgań A – maksymalne wychylenie z położenia równowagi		1 m, 1 cm, 1 mm
		Częstość kołowa ω – określa prędkość zmiany fazy w funkcji czasu.	$\omega = \frac{2\pi}{T}$	1 $\frac{\text{rad}}{s}$
		Wychylenie x – współrzędna położenia drgającego ciała w danej chwili.		1 m, 1 cm, 1 mm
		Siła sprężystości F_s – siła działająca na obiekt drgający, wprost proporcjonalna do wychylenia z położenia równowagi i zwrócona w stronę położenia równowagi.	$F_s = -kx$ k – współczynnik sprężystości – sprężyny	1 N
		Dynamiczne równanie ruchu:	$-kx = ma$ m – masa ciała drgającego a – przyspieszenie ciała drgającego	

DRGANIA TŁUMIONE I WYMUSZONE. REZONANS MECHANICZNY

Definicja	Wielkość	Wzór
<p>Drgania tłumione – drgania, w których amplituda maleje w czasie wskutek rozpraszania się energii układu drgającego.</p> 	<p>Dynamiczne równanie ruchu układu drgającego tłumionego</p>	$-kx = -f \frac{dx}{dt}$
	<p>Kinematyczne równanie ruchu drgań harmonijnych tłumionych</p>	$x = A_0 e^{-\beta t} \sin(\omega t + \varphi_0)$ <p>A_0 – amplituda początkowa, φ_0 – faza początkowa β – współczynnik tłumienia</p>
	<p>Okres drgań tłumionych T</p>	$T = \frac{2\pi}{\omega}$ $T = \frac{2\pi}{\sqrt{\omega_0^2 - \beta^2}}$ <p>ω_0 – częstość kołowa drgań własnych</p>
	<p>Logarymiczny dekrement tłumienia δ – logarytm naturalny ze stosunku dwóch kolejnych wartości amplitud, z których druga następuje po pierwszej w odstępie czasu równym okresowi drgań tłumionych. Jest to wielkość bezwymiarowa, charakterystyczna dla danego układu tłumionego, określająca szybkość zaniku jego drgań.</p>	$\delta = \ln \frac{A_0 e^{-\beta t}}{A_0 e^{-\beta(t+T)}}$ $\delta = \ln e^{-\beta T}$ $\delta = \beta T$
	<p>Czas relaksacji τ – czas, po upływie którego amplituda drgań tłumionych zmniejsza się e-krotnie.</p>	$\tau = \frac{1}{\beta}$
<p>Drgania wymuszone – drgania wywołane zewnętrznym źródłem energii, o zmieniającym się w czasie natężeniu.</p>	<p>Siła wymuszająca F_w – siła działająca na układ tłumiony, okresowo zmienna o częstości zbliżonej do częstości drgań własnych układu</p>	$F_w = F_0 \cos \omega t$ <p>gdzie $\omega^2 = \omega_0^2 - \beta^2$</p>
	<p>Amplituda drgań A_0</p>	$A_0 = \frac{F_0}{m \sqrt{(\omega_0^2 - \omega^2)^2 + 4\beta^2 \omega^2}}$

Całkowita polaryzacja światła przez odbicie od powierzchni przezroczystych zachodzi wtedy, gdy promień odbity i promień załamany tworzą kąt 90° . Kąt całkowitej polaryzacji nosi nazwę kąta Brewstera.

$$\operatorname{tg} \alpha_B = n_{2,1} = \frac{n_2}{n_1}$$

α_B - kąt Brewstera

$n_{2,1}$ - współczynnik załamania ośrodka przezroczystego II względem ośrodka I

n_1, n_2 - bezwzględne współczynniki załamania światła w ośrodku I i II

AKUSTYKA

PODZIAŁ WRAŻEŃ SŁUCHOWYCH

ton	wrażenie słuchowe wywołane falą sinusoidalną
dźwięk	wrażenie słuchowe wywołane falą niesinusoidalną
szmer	wrażenie słuchowe nieokresowe wywołane falami o różnych częstotliwościach

Zjawisko Dopplera

$$v' = v \frac{v_f \pm v_{\text{odb}}}{v_f \pm v_z}$$

v_z - szybkość źródła dźwięku

v_f - szybkość fali dźwiękowej w powietrzu

v - częstotliwość fali wysyłanej przez źródło

v' - częstotliwość fali odbieranej

MECHANIKA KWANTOWA

Zasada nieoznaczoności Heisenberga

$$\Delta x \Delta p \geq \frac{h}{4\pi}$$

Jeżeli chcemy dokładnie wyznaczyć składową x położenia cząsteczki, to tracimy możliwość uzyskania informacji o składowej pędu w tym kierunku i na odwrót.

$$\Delta E \Delta t \geq \frac{h}{4\pi}$$

Pomiar energii z dokładnością do ΔE wymaga co najmniej czasu $\Delta t \sim \frac{h}{2E}$

Hipoteza de Broglie'a

Każdemu obiektowi mikroskopowemu przypisuje się falę o długości:

$$\lambda = \frac{h}{p} \quad \begin{array}{l} h - \text{stała Plancka} \\ p - \text{pęd} \end{array}$$

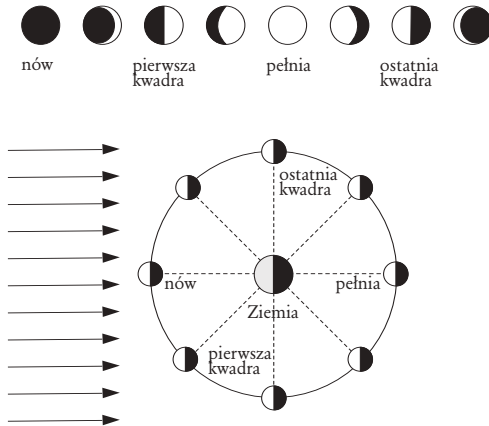
Wielkość	Ładunek	Masa
proton	+ 1 e + 1,620 176 · 10 ⁻¹⁹ C	1,672 621 · 10 ⁻²⁷ kg 1,007 276 u 938,272 MeV

Wielkość	Ładunek	Masa
neutron	0 0	$1,674927 \cdot 10^{-27}$ kg 1,008664915 u 939,565 MeV
elektron	-1 $-1,602176 \cdot 10^{-19}$ C	$9,109382 \cdot 10^{-31}$ kg 0,000548579 u 0,510999 MeV

CZĄSTKI ELEMENTARNE (PRZYKŁADY)

Nazwa cząstki	Oznaczenie	Ładunek	Masa spoczynkowa (MeV)	Spin	Czas życia (s)	
FOTON	γ	0	0	1	stabilne	
LEPTONY						
neutrino elektronowe	ν_e	0	0	$\frac{1}{2}$	stabilne	
neutrino mionowe	ν_μ	0	0	$\frac{1}{2}$	stabilne	
antyneutrino elektronowe	$\bar{\nu}_e$	0	0	$\frac{1}{2}$	stabilne	
antyneutrino mionowe	$\bar{\nu}_\mu$	0	0	$\frac{1}{2}$	stabilne	
elektron	e^-	-1	0,511	$\frac{1}{2}$	stabilne	
pozyton	e^+	+1	0,511	$\frac{1}{2}$	stabilne	
mion μ^-	μ^-	-1	105,57	$\frac{1}{2}$	$2,2 \cdot 10^{-6}$	
mion μ^+	μ^+	+1	105,57	$\frac{1}{2}$	$2,2 \cdot 10^6$	
HADRONY						
MEZONY	pion Π^-	Π^-	-1	139,6	0	$2,55 \cdot 10^{-8}$
	pion Π^0	Π^0	0	135,05	0	$1,8 \cdot 10^{-16}$
	pion Π^+	Π^+	+1	139,6	0	$2,55 \cdot 10^{-8}$

FAZY KSIĘŻYCA

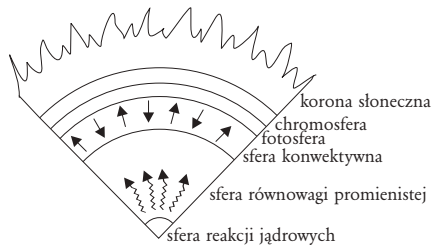

BUDOWA SŁOŃCA

masa	$1,988 \cdot 10^{30}$ kg
gęstość	1408 kg/m^3
temp. powierzchni	5520°C
temp. wnętrza	ok. $16 \cdot 10^6$ K
średnica liniowa	1392000 km
objętość	$1,41 \cdot 10^{18} \text{ km}^3$
skład chemiczny	Wodór - H - 73,46 % Hel - He - 24,85 %

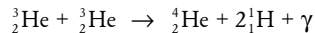
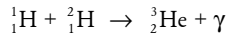
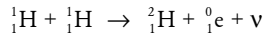
Natomiast pozostałych pierwiastków jest w sumie ok. 1%

Budowa wewnętrzna

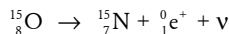
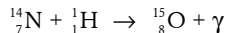
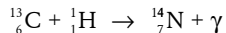
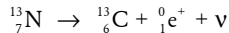
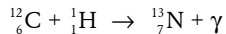

Reakcje termojądrowe

- cykl protonowo-protonowy

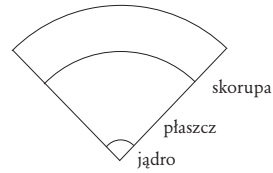
- cykl węglowo-azotowy

BUDOWA ZIEMI

masa	$5,97 \cdot 10^{24}$ kg
gęstość	5513 kg/m^3
temp. powierzchni	ok. 15°C
temp. wnętrza	ok. 5000 K
średnica liniowa	12742 km
objętość	$1,08 \cdot 10^{12} \text{ km}^3$
skład chemiczny	Fe O Si Al

Budowa wewnętrzna

PLANETY

Planeta	Średnia odł. od Słońca [mln km]	Okres obiegu dookoła Słońca [lata zwrotnikowe*]	Średnica [km]	Średnia gęstość [g/cm^3]	Okres obrotu dookoła osi [h]	Masa [kg]
Merkury	57,74	0,24085	4878	5,5	2111	$0,33 \cdot 10^{24}$
Wenus	108,141	0,61521	12104	5,27	**	$4,9 \cdot 10^{24}$
Ziemia	149,504	1,00004	12756	5,52	23,933	$5,97 \cdot 10^{24}$
Mars	227,798	1,88089	6860	3,85	24,617	$0,64 \cdot 10^{24}$
Jowisz	777,84	11,8622	143640	1,31	9,9	$1900 \cdot 10^{24}$
Saturn	1426,1	29,4577	120570	0,68	10,3	$590 \cdot 10^{24}$
Uran	2867,83	84,0153	57070	1,68	10,7	$87 \cdot 10^{24}$
Neptun	4493,65	164,788	49670	1,61	15,8	$100 \cdot 10^{24}$
* Rok zwrotnikowy = 365d 5h 48' 46"			** 243 d			

Prawo Hubble'a

Galaktyki oddalają się od siebie z prędkością v proporcjonalną do ich wzajemnej odległości

$$v = rH$$

gdzie H - stała Hubble'a $\approx 1,8 \cdot 10^{-18} \frac{1}{\text{s}}$

STADIA ROZWOJU WSZECHŚWIATA

Epoka	Czas trwania	Główne zjawiska
era Plancka	trwała przed obniżeniem się gęstości i temperatury do wart. granicznych	
era plazmy kwarkowo-gluonowej	$10^{-44}\text{s} - 10^{-4}\text{s}$	występują kwarki, antykwarki, tworzą się hadrony
era leptonowa	$10^{-4}\text{s} - 10\text{s}$	występują elektrony, neutrina i ich antycząstki

ENCYKLOPEDIA FIZYKA Z ASTRONOMIĄ

- pełen zakres wymaganych wiadomości
- wzory, wykresy, tabele, definicje
- zrozumiały język

repetitorium maturzysty *na 100%*

- wszystkie wymagane na maturze wiadomości
- definicje, wykresy, zadania z rozwiązaniami
- zgodne z podstawą programową

SCIAGA

- seria zgodna z najnowszą podstawą programową
- wszystkie obowiązkowe lektury
- najczęściej omawiane wiersze

GREG
WYDAWNICTWO

Wydawnictwo GREG
ul. Klasztorna 2B ■ 31-979 Kraków
www.greg.pl

ISBN 978-83-7517-017-7

9 788375 170177 >